

Liisa Seppänen

Kadut ja kaupunkisuunnittelu keskiajan Turussa

Liisa Seppänen esittelee artikkelissaan Turun keskiaikaisista kaduista kertovia todisteita ja tarkastelee ensimmäisten katujen rakentamisen ja kaupungin perustamisen sekä asuttamisen välistä suhdetta. Seppänen pohtii myös nimeltä tunnettujen katujen paikantamista historiallisten lähteiden, aihetodisteiden ja vertailuaineiston avulla.

Keskiajan kirjallisissa lähteissä mainitaan Turusta kahdeksan eri katua. Vanhin tunnettu kadun nimi, Hämeenkatu (*Tauastagathuna*), mainitaan vasta vuonna 1426¹ eli reilu 120 vuotta Turun kaupungin perustamisen jälkeen.² Ensimmäinen maininta Suurtorilta tuomiokirkolle johtaneesta Kirkkokadusta (*Kyrkiogatunne*) on vuodelta 1443³ eli noin 140 vuotta sen jälkeen, kun Kirkkokatu on arkeologisten todisteiden perusteella ilmestynyt Turun kaupunkikuvaan.⁴ Kaskenmäessä sijainneeseen Pyhän Olavin konvent-

tiin johtaneet Luostarin yläkatu (*Offuer gathun*) ja Luostarin alakatu (*Clösthret [och] nidhar gathun*) mainitaan ensimmäisen kerran vuosina

1. *Registrum Ecclesiae Aboensis eller Åbo Domkyrkas Svartbok. The Black Book of Åbo Cathedral. Facsimile version of the 1890 edition with a new introduction and translations of the original preface and the register of documents with brief introductions.* National Archives of Finland 1996, REA 570. Jatkossa lähdejulkaisusta käytetään vain lyhennettä REA.

2. Turun museokeskuksen arkisto, Kaivausraportti 2007, Mika Ainasoja et al., Turku I, Tuomiokirkontori (Varhainen Turku -hanke). Kaupunkiarkeologiset tutkimukset 2005–2006; Aki Pihlman, Varhainen Turku -tutkimukset Turun tuomiokirkon vieressä. Teoksessa Katri Motuste (toim.) *HIT – History in town. Elämää ja maalaiselinkinoja keskiaikaisessa kaupungissa*. Turun maakuntamuseo 2007a, 7–12; Aki Pihlman, Varhainen Turku -tutkimushanke. Uusia arkeologisia tulkintoja Turun kaupungin muodostumisesta. Teoksessa *HIT – History in Turku. Tietoja, taitoja ja löytöjä. Näyttely Turun linnassa 15.6.–23.9.2007*. Näyttelyesite 42. Turun maakuntamuseo 2007b, 12–14; Liisa Seppänen, Town in Transition. Outlining the Construction Activities in Medieval Turku. Teoksessa Hanna-Maria Pellinen (toim.) *Maasta, kivistä ja hengestä. Earth, Stone and Spirit. Markus Hiekkänen Festschrift*. Turun yliopisto, Helsingin yliopisto, Suomen kirkkohistoriallinen seura & Suomen keskiajan arkeologinen seura 2009, 242–243; Aki Pihlman, Turun kaupungin muodostuminen ja kaupunkiasutuksen laajeneminen 1300-luvulla. Teoksessa Marita Söderström (toim.) *Varhainen Turku*. Raportteja 22. Turun museokeskus 2010, 10–18; Liisa Seppänen, Stadskulturens djuprotare rötter ligger vid Aura ås stränder. *Finsk Tidskrift* 10 (2011), 475–487.

3. REA 515.

4. Ainasoja et al. 2007; Pihlman 2007a, 8; Pihlman 2007b, 12–13; Tanja Ratilainen, Kirkkokadun ja sen varrella sijainneen tontin vaiheita. Teoksessa *HIT – History in Turku. Tietoja, taitoja ja löytöjä. Näyttely Turun linnassa 15.6.–23.9.2007*. Näyttelyesite 42. Turun maakuntamuseo 2007, 16; Seppänen 2009, 243.

FT Liisa Seppänen työskentelee post doc -tutkijana Turun yliopiston arkeologian oppiaineessa. Sähköposti: liisa.seppänen@utu.fi.

1467 ja 1486.⁵ Luostarin yläkadun kiveystä paljastui nykyisen Hämeenkadun ja Nunnankadun välisestä risteyksestä parin metrin syvyydeltä vuonna 1990. (Kuva 1, 10/a) Katua ei voitu tällöin ajoittaa, mutta sen alla sijainneen puurakenteen perusteella katukiveys ajoittuu aikaisintaan 1400-luvun alkupuolelle.⁶ Luostarin alakatua (Jokikatua) saatiin esille sekä Rettiginpalatsin kaivauksissa vuosina 1992–1994 että Rettiginrinteen kaivauksissa vuonna 2014 (Kuva 1, 8/b, c). Kaivauksissa ei tavoitettu kadun keskiaikaisia kerroksia, mutta katulinjaus on jäljitettävissä sen varrella sijainneiden rakennusten perusteella ainakin 1400-luvun alkuun.⁷

Luostarin jokikatu (*Aagathan*) mainitaan lähteissä ensimmäisen kerran vasta vuonna 1509, minkä perusteella on ajateltu, että Luostarin alakatu on ollut vanhempi nimitys Luostarin jokikadulle.⁸ Kirjaus ei kuitenkaan välttämättä todista kadun nimen muuttumista, sillä saman kadun eri osista on keskiajalla voitu käyttää samanai-

kaisesti eri nimityksiä.⁹ Vuodelta 1509 löytyy myös ensimmäinen maininta Suurtorilta Uudellemaalle johtaneesta Karjakadusta (*Faegathan*), jonka ikää ei ole pystytty vielä kaivauksissa todentamaan.¹⁰ Turun keskiaikaisten katujen joukkoon kuuluvat myös vuonna 1471 mainitut Kauppiaskatu (*Köpsmansgata*) ja *Kinhäste/Kinhestegatan*.¹¹ Uuden ajan alun lähteissä mainitaan Turusta näiden lisäksi 16 muuta katua, jotka ovat voineet olla olemassa jo keskiajalla.¹²

Lähteissä mainittuja katuja on 1900-luvun alusta lähtien pyritty paikantamaan Turun vanhimpaan kaupunkimittaukseen, jonka maanmittari Olof Gangius laati todennäköisesti vuonna 1634.¹³ (Kuva 1) Kaupunkimittaus on tehty siis yli 300 vuotta Turun perustamisen ja ensimmäisen katuverkoston laatimisen jälkeen. Epätarkkuuksistaan huolimatta Gangiuksen kartta on kuitenkin hyvä lähtökohta myös keskiaikaisen Turun katuverkoston tarkastelulle, johon arkeologisissa

5. REA 714; Reinhold Hausen, *Finlands medeltidsurkunder V, 1481–1495 (FMU 3855–4645)*. Finlands Statsarkiv 1928, FMU 4115.

6. Turun maakuntamuseon arkisto, Esa Laukkanen, Turku, II, Nunnakatu, Kaapelikaivanto 1990, 11, 15 (piirros 12); Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoitusselostet 70–73, 1991, Pentti Zetterberg, Turun Nunnankadun arkeologisten kaivausten puunäytteiden A–H iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset FIT4301, 4401–03, 4501–03 ja 4601. Kaivauskertomuksessa (Laukkanen 1990, 11–15) kiveys on tosin tulkittu pihakiveykseksi sen vuoksi, että sen päältä löydettiin eläinten luita. Sijainnin perusteella kysymyksessä on kuitenkin todennäköisesti Luostarin yläkadun kiveys. Luiden perusteella kiveystä ei myöskään voi tulkita pihakiveykseksi, sillä esimerkiksi Åbo Akademin pääarakennuksen tontilla sijainneen, uudelle ajalle ajoittuvan kiveyksen päältä (RA 7) löydettiin eläinten luita, ja kyseinen rakenne on tulkittu katukiveykseksi. Ks. Liisa Seppänen, *Rakentaminen ja kaupunkikuvan muutokset keskiajan Turussa. Erytystarkastelussa Åbo Akademin pääarakennuksen tontin arkeologinen aineisto*. Turun yliopisto 2012, 159, 243, 909, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5231-1> (30.12.2014). Kiveyksen alapuoliset puurakenteet ovat voineet olla alla sijainneen vanhemman katupinnan puukatteen jäännöksiä.

7. Museoviraston arkisto, Kaupunkiarkeologinen kaivaus, 24.1.1994–3.4.1995, Minna Sartes & Hannele Lehtonen, Turku II/2/3, Rettigin tontti/nykyinen Aboa Vetus -museon alue, 51, 111, 114–115, 119–120, http://www.aboavetusarsnova.fi/files/tiedostot/Aboa_Vetus_kai-vauskertomus_1994-1995.pdf (1.5.2015). Artikkelin käsikirjoituksen viimeistelyvaiheessa Rettiginrinteen kaivausraportti ei ollut vielä valmistunut. Kaivauksista on kerrottu Varsinais-Suomen kulttuuriperintöblogissa 22.7.2014, <http://kulperi.blogspot.fi/2014/07/rettiginrinteen-arkeologiset-kaivaukset.html> (5.4.2015).

8. REA 698. Ks. Erkki Kuujo, *Turun kaupungin historia 1366–1521*. Turku 1981, 176.

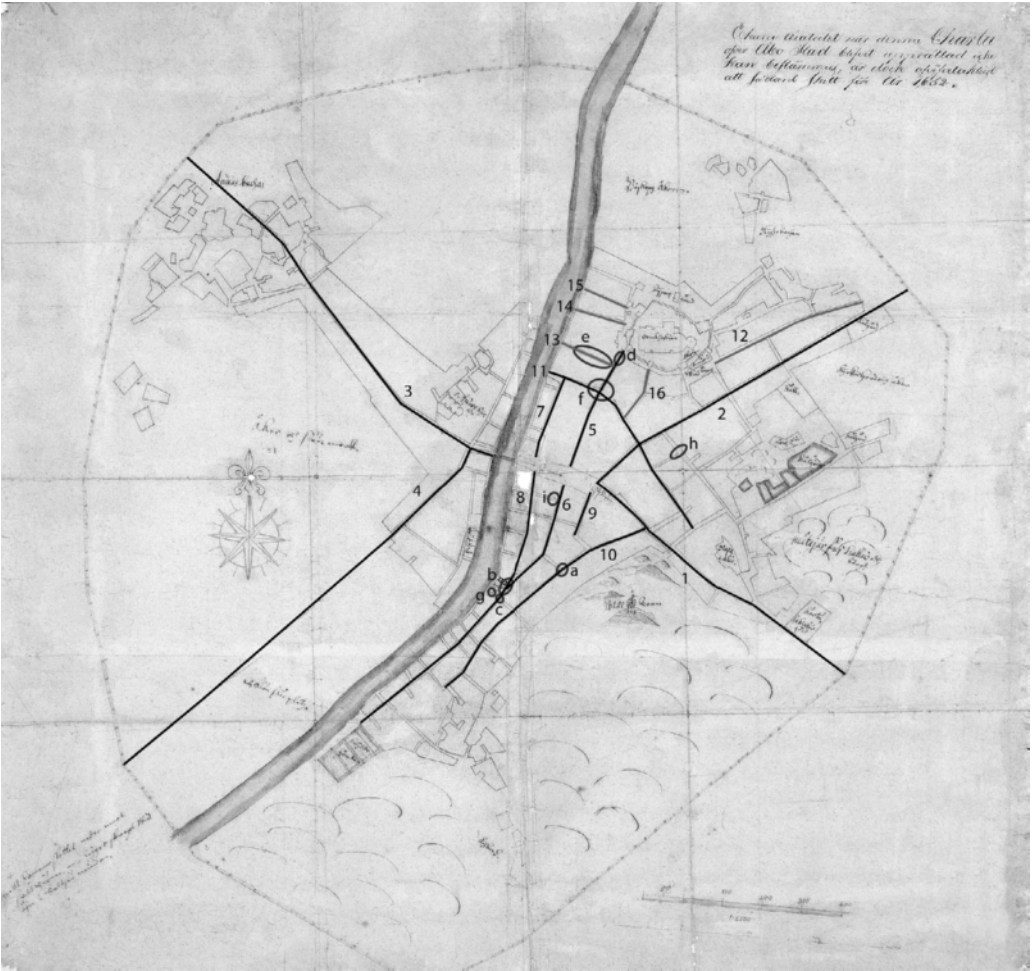
9. Jonas Ferenius, Gator och gränder i Gamla stad under medeltiden. Teoksessa Björn Hallerdt (toim.) *Upptaget. Arkeologi i Stockholm inför 2000-talet*. Samfundet s:t Erik, Stockholms stadsmuseum & Stockholms medeltidsmuseum 2002, 72–73.

10. REA 699.

11. Reinhold Hausen, *Finlands medeltidsurkunder IV, 1451–1480 (FMU 2874–3854)*. Finlands Statsarkiv 1924, FMU 3470.

12. Kuujo 1981, 175–176; Aki Pihlman & Juhani Kostet, *Turku. Keskiajan kaupungit* 3. Turun maakuntamuseo 1986, 60–62.

13. J. W. Ruuth, *Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet*. Första häftet, Bidrag till Åbo stads historia, Andra serien, IX. Åbo stads historiska museum 1909.

Kuva 1. Gangjuksen kaupunkimittaukseen (1634) aiemmissä tutkimuksissa paikallistetut keskiaikaiset kadut: 1) Karjakatu (Fågatan), 2) Hämeenkatu (Tavastgatan), 3) Aninkaistenkatu, 4) Linnantie (Slottsvägen), 5) Kirkkokatu (Kyrkogatan), 6) Luostarin välikatu (Klostermellangatan), 7) Jokikatu (Ågatan), 8) Luostarin alakatujokikatu (Klosternedergatan/ågatan), 9) Raatihuoneenkatu (Rådstugugatan), 10) Luostarin yläkatu (Klosterövergatan), 11) Kroopinkatu (Gropgatan), 12) Teinikatu (Djäknegatan), 13) Kauppiaskatu (Köpmansgatan), 14) Pyhänhengenkuja (Helgeandsgränden), 15) Pyhänruumiinkuja (Helgalekamensgränden) ja 16) Kinhästegatan. Lähde: Pihlman & Kostet 1986, 60–62, kartta 13. Karttaan on piirretty mustalla ne katulinjaukset, jotka todennäköisesti ovat sijainneet suurin piirtein näillä kohdilla. Harmaalla on puolestaan merkitty ne linjaukset, joiden paikallistaminen täsmälleen näille kohdille on olemassa olevien todisteiden perusteella mielestäni epävarmaa. Ne katujen kohdat, joista on tehty havaintoja 1990- ja 2000-luvun arkeologisissa kaivauksissa on merkitty karttaan ympyröillä ja kirjaimilla (a–i). Karttaan ei ole merkitty joen länsipuolella, nykyisen kaupunginkirjaston tontin kaivauksissa löydettyjä jäännöksiä kivetystä Broberginkujasta, jonka varhaisin vaihe ajoittuu 1600-luvun loppupuolelle, sillä kuja on merkitty vasta Turun 1700-lukua ja 1800-luvun alkua kuvaaviin kaupunkimittauksiin. Kartan kuva: TMK/Pekka Kujanpää. (Alkuperäinen kartta on Kansallisarkiston kokoelmassa.)

kaivauksissa esille saatuja havaintoja voidaan verrata.¹⁴ Oletettavasti kartassa esitetty katuverkosto on pääpiirteissään sama kuin keskiajan lopulla, sillä Per Brahen (Pietari Brahen) käyn-

14. Kartan tarkkuudesta Tapani Tuovinen, Turun kaupunkiarkeologiaa historiallisten karttojen perusteella. Teoksessa Marita Söderström (toim.) *Varhainen Turku*. Raportteja 22. Turun museokeskus 2010, 127–130.

nistämät uudistustyöt toteutettiin Turussa vasta 1600-luvun puolivälissä, ja tällöinkin ne kohdistuivat etupäässä Aurajoen länsipuolelle.¹⁵

Mahdollisiksi katupinnoiksi tulkittavia rakenteita on tullut esille erilaisissa maansiirto- ja rakennustöissä jo 1900-luvun alusta lähtien. Vanhempien kaivausten pienialaisuuden takia on kuitenkin usein vaikea sanoa, onko kaivauksissa havaittu rakenne ollut kadun tai pihan päällystystä vai rakennuksen sisäpuolella sijainnutta lattiaa. Vanhempien kaivausten yhteydessä löytyneitä rakenteita ei ole myöskään voitu ajoittaa.¹⁶ Siten arkeologinen tutkimus on antanut uutta aineistoa katujen tutkimiseen pääasiassa vasta 1990-luvulta lähtien. Tähän mennessä tosin vain muutamissa kaivauksissa on saatu esille keskiaikaisia katupintoja (Kuva 1, d, h, i), sillä monet kaivaukset ovat ulottuneet ainoastaan keskiaikaa nuorempiin kerroksiin.¹⁷

Eniten keskiaikaan ajoitettuja katuja on saatu esille Åbo Akademin päärakennuksen tontin kaivauksissa vuonna 1998 (Kuva 1, h). Alueelta saatiin esille viisi katulinjausta, joista ainoastaan yksi on nähtävissä Gangiuksen laatimassa 1630-luvun kartassa.¹⁸ (Kuva 1, h) Kyseinen katu on tehty jo 1360-luvulla, jolloin tämä osa Mätäjärven korttelista on tullut kaupunkiasutuksen piiriin.¹⁹ Muita alueelta paljastuneita kulkuväyliä ei Gangiuksen karttaan ole merkitty. Katujen puuttumista Gangiuksen kartalta selittää joko se, että ne ovat jääneet pois käytöstä ennen kartan laatimista tai niiden merkitseminen karttaan ei ole ollut kartan laatijan mielestä oleellista. Puuttuvista kaduista yksi katu on ollut käytössä vielä kartan laatimisen aikana kadun pinjalta löytyneen rahalöydön (1633–1637) perusteella. Sen lisäksi myös toinen kulkuväylä on voinut olla käytössä vielä 1600-luvun alkupuolella.²⁰ Tältä alueelta löytyneet kadut osoittavatkin, että Gangiuksen kartta ei sittenkään paljasta välttämättä koko kuvaa keskiajan katuverkostosta.

Vaikka keskiaikaisia katuja on saatu Turun arkeologisissa kaivauksissa esille tähän mennessä

sä määrällisesti vähän ja pieneltä alalta, löytyneet eriaikaiset katulinjaukset vahvistavat muutenkin kaupunkien osalta tehtyä havaintoa: kaupungin tärkeimmät katulinjaukset ovat yleensä pysyneet jokseenkin samoina useiden kymmeneiden, jopa satojen vuosien ajan.²¹ Katuverkosto on täten edustanut yhtä kaupungin pysyvintä elementtiä, ja sen linjausten muuttaminen on ollut yhteydessä kaupungin rakentamisessa tapahtuneisiin laajempiin, kokonaisvaltaisiin muutoksiin, joiden katalysaattorina on usein ollut koko kaupunkia koskenut hävitys ja sitä seurannut jälleenrakennus. Keskiajan kuluessa sekä uuden ajan alussa Turun tiedetään palaneen useita kertoja.²² Tuhoja seuranneissa jälleenrakennustöissä kaupungin katuverkostoon on voitu tehdä muutoksia, joiden selvittäminen on mahdollista ainoastaan arkeologisin kaivauksin.

15. Pihlman & Kostet 1986, 27–29, 62.

16. Kaikki Turussa ennen vuotta 1984 tehdyt kaupunkiarkeologiset havainnot, kaivaukset ja valvonnat on luetteloitu kaupunkiarkeologisessa perusselvityksessä Aki Pihlman & Juhani Kostet, *Turku. Keskiajan kaupungit* 3. Turun maakuntamuseo 1986.

17. Arkeologisissa kaivauksissa esille saaduista kaduista ks. Seppänen 2012, 908–910; Turun museokeskuksen arkisto, Kaivausraportti, Aki Pihlman et al., Turku II, VI. Kirjastosilta. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 2011, 2013, 3, 17, 22, 30. Vuoden 2014 Katedraalikulun kaivauksissa paljastuneesta kadusta on artikkelin kirjoittajan oma havainto ja päätelmä sen keskiaikaisesta ajoituksesta. Kaivauksista vastasi Turun Museokeskus, jonka raportti kaivauksista ei ollut valmistunut artikkelin käsikirjoituksen valmistumiseen mennessä.

18. Seppänen 2012, 916, kuva 282.

19. Seppänen 2012, 461–465.

20. Seppänen 2012, 206–207, 239–240.

21. Useiden keskiaikaisten kaupunkien nykyinen katuverkosto on edelleenkin suuressa määrin sama kuin keskiajalla. Esimerkiksi Lundin katuverkoston muuttumattomuudesta Peter Carelli, *The Medieval Infrastructure of Lund. Old Rural Traditions and a New Urban Concept*. Teoksessa Manfred Gläser (toim.) *Die Infrastruktur. Lübecker Kolloquium zur Stadarchäologie im Hanseraum IV*. Verlag Schmidt-Römhild 2004, 458.

22. 1400- ja 1500-luvulla Turun mainitaan palaneen ainakin osittain mahdollisesti 16 kertaa. Kuujo 1981, 180; Ruuth 1909, 152–157.

Katuverkoston synty ja kaupunkisuunnittelu

Viime vuosiin asti yleisesti vallinneen käsityksen mukaan Turun keskiaikainen katuverkosto olisi syntynyt suunnittelemattomasti ilman yhteiskunnan päättäjien taholta tullutta ohjausta.²³ Toisenlaisilla linjoilla oli jo 1960-luvun lopussa C. J. Gardberg, joka esitti ajatuksen Turun keskiaikaisen asemakaavan ja katuverkoston rakentamisen suunnitelmallisuudesta.²⁴ Ajatus ei perustunut kuitenkaan todisteisiin. Vaikka Turun keskiajalta ei ole säilynyt kartografisia tai kirjallisia todisteita katuverkoston systemaattisesta suunnittelusta, arkeologisten todisteiden perusteella voidaan sanoa, että katuverkoston rakentaminen on liittynyt olennaisesti kaupungin laajentamiseen ja rakentamiseen. Näin ollen sen taustalla on täytynyt olla suunnitelmallisuutta ja monenlaista yhteistyötä. Sitä ovat edellyttäneet ainakin maanomistusta koskevat järjestelyt, mutta myös yhteiset kaupunkirakentamisen tavoitteet ja periaatteet, joihin todennäköisesti saatiin vaikutteita muista kaupungeista. Kaupunkirakentamisen suunnitelmallisuuden ja kontrollin indikaattoreina pidetty katuverkoston geometrisen säännöllisyys ei keskiajalla ollut välttämättä näiden tavoitteiden ja periaatteiden joukossa.²⁵

Turussa keskiaikaisen katuverkoston ja tonttijaon muodostumista määrittivät ensisijaisesti topografiset seikat kuten kaupunkialuetta rajanneet kukkulat, Aurajoki sekä Mätäjärvestä alkunsa saaneet ja kaupunkialueella jokeen laskeutuneet pienet purot. Keskiaikaisten katujen ja niiden varsilla sijainneiden rakennusten keskinäistä rakentamisjärjestystä ei ole aina voitu määrittää, mutta Kirkkokadun kohdalla suoritetuissa kaivauksissa on havaittu, että katu on tehty välittömästi sen varrella sijainneiden vanhempien rakennusten rakentamisen jälkeen.²⁶ Mätäjärven korttelissa vanhimmat kadut ajoittuvat puolestaan samanaikaisiksi niiden vierelle tehtyjen rakennusten kanssa.²⁷

Rakennusten ja katujen keskinäisen tarkaste- luan perusteella vaikuttaa siltä, että aluksi on teh-

ty kokonaissuunnitelma siitä, miten katulinjaukset kaupunkialueella kulkevat ja miten tontit ja keskeiset rakennukset sijoittuvat niiden varrelle. Tämän kokonaissuunnitelman jäljittäminen voidaan aloittaa kaupungin pääväylien tarkastelulla. Turun keskiaikaiset pääkadut Hämeeseen johtanut Hämeenkatu, Viipuriin ja Uudellemaalle johtanut Karjakatu sekä Satakuntaan johtanut Aninkaistenkatu, kohtasivat toisensa Suurtorilla, Raatihuoneen edustalla. Joen länsipuolelta satamaan ja linnaan haarautunut Linnantie on muodostanut kaupungin neljännen pääväylän, jonka kautta Turku on ollut meriyhteydessä muihin kaupunkiin ja ympäristöönsä. (Kuva 1, 1–4) Nämä pääväylät ovat todennäköisesti muodostuneet viimeistään siinä vaiheessa, kun varsinainen Turun kaupunki perustettiin Aurajoen itärannalle.²⁸

Aiemmin on oletettu, että ensimmäisessä vaiheessaan Hämeenkatu olisi suuntautunut kaupungin rajalta tuomiokirkon kaakkoispuolella

23. Juhani Kostet, Mätäjärven seutu historiantutkimuksen valossa/Mätäjärviområdet i historieforskningens belysning. Teoksessa Juhani Kostet & Aki Pihlman (toim.) *Turun Mätäjärvi/Mätäjärvi i Åbo*. Rapportteja/rapport 10. Turun maakuntamuseo/Åbo landskapsmuseum 1989, 38; Juhani Kostet, Turun asemakaavallinen kehitys keskiajalta vuoden 1827 suurpaloon. Teoksessa Sanna Kupila & Marita Söderström (toim.) *Turun katuja ja toreja. Nimistöhistoriaa keskiajalta nykypäivään*. Turun Museokeskus 2011, 44.

24. C. J. Gardberg, Turun keskiaikainen asemakaava. *Turun kaupungin historiallinen museo*. Vuosisulkaisu 32–33 (1969), 36–37.

25. Keith D. Lilley, *Urban Life in the Middle Ages 1000–1450*. Palgrave Macmillan 2002, 152–153, 158, 168;

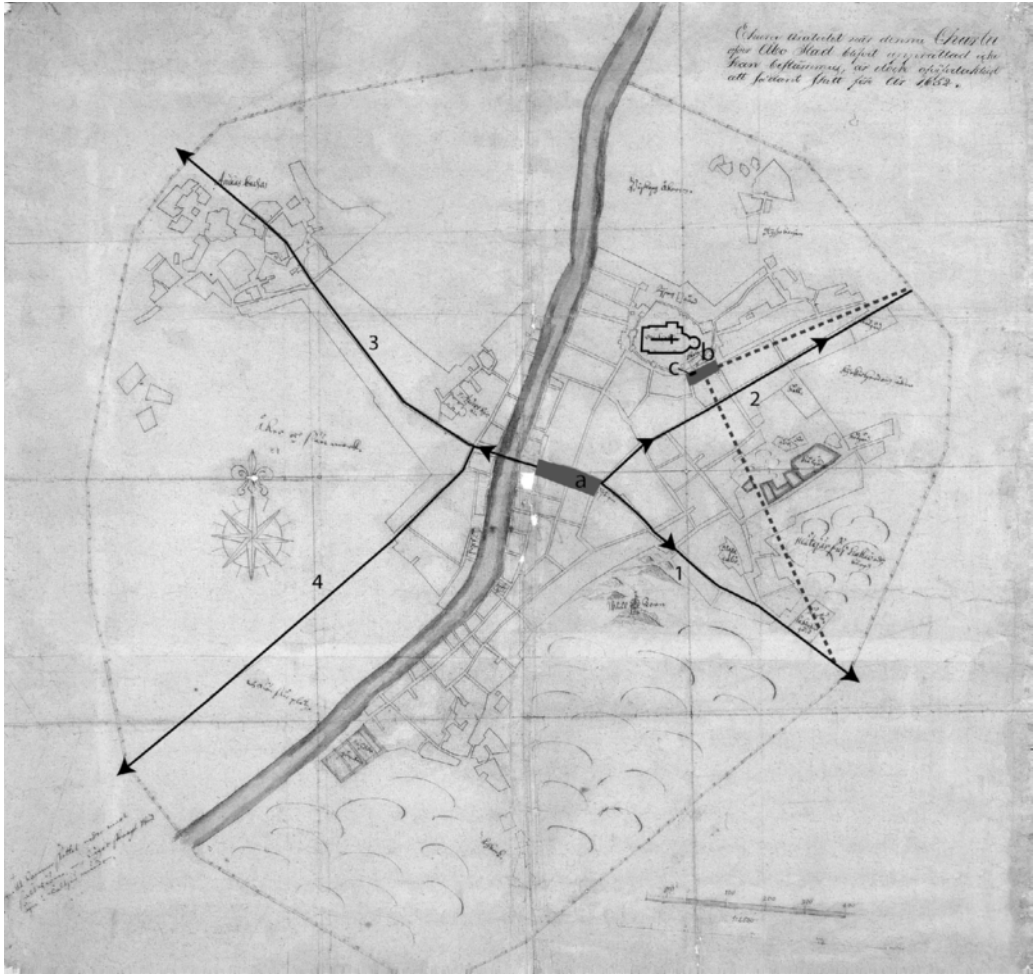
Seppänen 2012, 903–904. Turun varhaisen asemakaavan kehityksestä ks. myös Kostet 2011, 45–46.

26. Tanja Ratilainen, Tiilen käytöstä 1300-luvun Turussa. Teoksessa Marita Söderström (toim.) *Varhainen Turku*. Rapportteja 22. Turun museokeskus 2010, 33.

27. Rakennusten ja katujen kuvaukset sekä ajoitukset ks. Seppänen 2012, luvut 3.2. ja 4.1.4.

28. Kaupungin varhaisimmasta vaiheesta ks. Ainasoja et al. 2007; Pihlman 2007a, 7–12; Pihlman 2007b, 12–14; 2010, 10–18; Seppänen 2009, 242–243; Seppänen 2011.

Kuva 2. Turun liikenteelliset pääväylät, Karjakatu (1), Hämeentie (2), Aninkaistenkatu (3) sekä linnaan johtanut Linnantie (4), ovat lähteneet symmetrisesti Suurtorilta (a). Karttaan on merkitty myös Gangiuksen kartassa näkyvä Koulutori (b) ja sen sisälle vuosina 2005–2006 tutkittu kaivausalue (c). Kaivauksissa löytynyt Koulutorin vanhin pinta ajoittuu 1400-luvulle. Katkoviivoilla on merkitty tulkinta siitä, että Hämeenkatu ja Karjakatu olisivat johtaneet ensi vaiheessaan tälle alueelle. Tältä alueelta ei kuitenkaan löytynyt vuonna 1370 mainittua Hevostoria, joka on voinut sijaita jossakin tämän alueen tuntumassa. Kartan kuva: TMK/Pekka Kujanpää.

sijainneelle Hevostorille. Myös Uudeltamaalta ja Viipurista Turkuun johtaneen Uudenmaantien on ajateltu varhaisemmassa vaiheessaan johtaneen Hevostorille. Tämän tulkinnan mukaan molempien katujen linjaukset olisi vuonna 1318 muutettu novgorodilaisten hyökkäyksen aiheuttaman tuhon jälkeen siten, että katujen päätepisteeksi olisi tullut Suurtori.²⁹ (Kuva 2) Tuomiokirkon ja nykyisen Akatemiantalon välisellä alueella suoritetuissa kaivauksissa etsittiin to-

disteita Hevostorille ja tälle ajatukselle vuosina 2005–2006. Tutkitun alueen vanhin toripinta

29. Reinhold Hausen, *Finlands medeltidsurkunder VII, 1509–1518* (FMU 5359–5967). Finlands Statsarkiv 1933, FMU 5378; C. J. Gardberg, *Turun kaupungin historia 1100-luvun puolivälistä vuoteen 1366*. Teoksessa Ella Kivikoski & C. J. Gardberg, *Turun kaupungin historia kivikaudesta vuoteen 1366*. Turku 1971, 267–268; Kuujo 1981, 174–175; Pihlman & Kostet 1986, 60; REA 420, 570, 683, 698, 699, 701; Kostet 1989, 38.

ajoituu kuitenkin vasta 1400-luvun puoliväliin.³⁰ On kuitenkin mahdollista, että Hevostori on voinut sijaita jossakin muualla, jopa aivan tutkitun alueen välittömässä tuntumassa. Siihen viittaa vuodelta 1370 säilynyt asiakirja, jossa mainitaan tuomiokirkon kaakkoispuolella Hevostorin varrella sijainnut asuintalo.³¹ On myös mahdollista, että katedraalikoulun rakentamisen ja asema-kaavauudistuksen myötä tori olisi siirretty tai laajennettu 1400-luvun puolivälissä koulun edustalle, jolloin sen nimi olisi vaihtunut Koulutoriksi. Hevostorin olemassaoloon ja edellä esitettyyn olettamukseen siitä, että kaupunkiin johtaneet pääväylät – Hämeenkatu ja Karjakatu – olisivat kohdanneet ensi vaiheessaan Hevostorilla, ei kaivauksissa saatu siten ehdotonta vastausta.

Pidänkin todennäköisempänä vaihtoehtona, että Karjakatu, Hämeenkatu ja Aninkaistenkatu olisivat saaneet alkunsa Suurtorilta aivan 1300-luvun alussa, jo ennen novgorodilaisten hyökkäystä. Yhden teorian mukaan keskiaikaisen kaupungin katuverkoston rakentaminen olisi aloitettu suunnitelmallisesti torilta siten, että kadut olisivat lähteneet säteittäin kaupungin eri osiin ja johtaneet kaupungista ulos vieville pääteille.³² Kun tarkastelemme Gangiuksen karttaa edellä mainittujen katujen osalta, teorian soveltaminen Turun katuverkoston muodostumiseen ei tuota vaikeuksia. (Kuva 2)

Suurtorin ikää ei ole vielä selvitetty kaivauksilla, mutta sen itäpäädyssä sijainneen raatihuoneen ensimmäinen rakennusvaihe on ajoitettu 1300-luvun alkuun. Kirjallisissa lähteissä raatihuone mainitaan tosin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1434, mikä on osoitus siitä, että kirjallisten lähteiden ja arkeologisten todisteiden väliin mahtuu usein monta tapahtumarikasta vuosikymmentä ja rakennusvaihetta.³³ Raatihuoneen varhaisimman ajoituksen ja kaupungin suunnitelmallisuuden teorian perusteella Suurtori olisi ollut olemassa jo 1300-luvun alussa.

Kun Gangiuksen karttaan lisätään Suurtorilta alkunsa saaneet muut kadut, huomataan

symmetrian täydentyvän uusilla säteillä. Tällöin torin eteläpuolelle suuntautuneiden Luostarin jokikadun/alakadun, Luostarin välikadun ja Raatihuoneenkadun pohjoispuoleisina vastineina ovat Jokikatu, Kirkkokatu ja sisämaahan johtanut Hämeenkatu. Torin pohjoispuolella sijainneista kaduista Kirkkokatu on johtanut torilta tuomiokirkolle. Jokikatu on puolestaan johtanut vähintään kaksihuoneisen rakennuksen luokse, jonka pinta-ala on ollut lähes 100 m². Rakennus on ollut yksi kaupungin varhaisimpia rakennuksia ja ajoittuu 1300-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle. Joka tapauksessa 1300-luvun alun Turussa tämän kokoinen rakennus on ollut hyvin merkittävä, ja ainakin osa rakennuksesta on toiminut ehkä jonkinlaisena kokoontumistilana tai varastona.³⁴

Torin eteläpuolelta alkunsa saaneet Luostarin jokikatu ja välikatu ovat johtaneet Kaskenmäessä sijainneeseen Pyhän Olavin dominikaa-

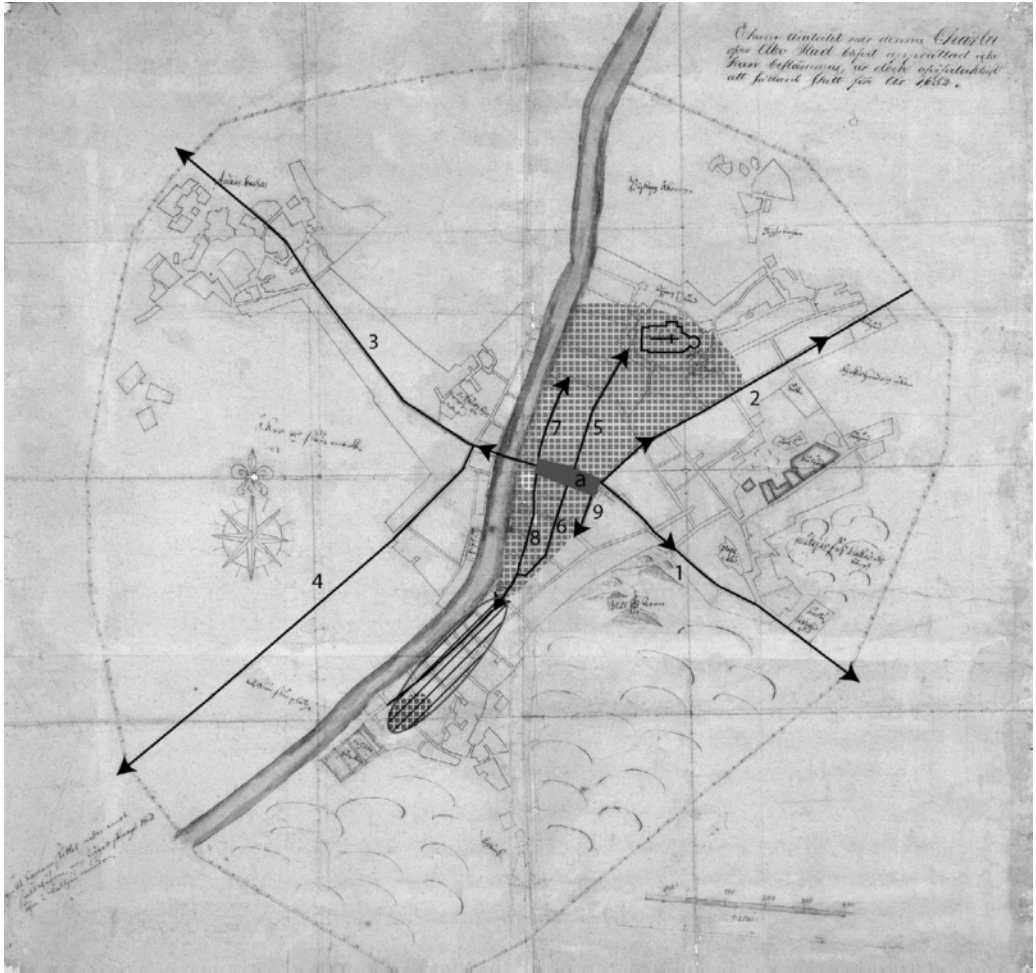
30. Ainasoja et al. 2007; Elina Saloranta, Akatemiantorin alueen varhaisia vaiheita. Teoksessa *HIT – History in Turku. Tietoja, taitoja ja löytöjä. Näyttely Turun linnassa 15.6.–23.9.2007*. Näyttelyesite 42. Turun maakuntamuseo 2007, 30.

31. REA 213.

32. Kerstin Söderlund, Stockholm's infrastructure. Teoksessa Manfred Gläser (toim.) *Die Infrastruktur. Lübecker Kolloquium zur Stadarchäologie im Hanseraum IV*. Verlag Schmidt-Römhild 2004, 481.

33. REA 449; Pihlman & Kostet 1986, 53; Kari Uotila, Åbo medeltida rådhus. En stenbyggnad vid ett medeltida torg. *META* 4 (2002), 3–11; Kari Uotila, Kivitaloja keskiajan Turussa. Teoksessa Liisa Seppänen (toim.) *Kaupunkia pinta- syvemmltä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX. TS-Yhtymä & Suomen keskiajan arkeologian seura 2003, 123–126.

34. Niilo Valonen, Grävningens fynden i det gamla Åbo 1952–1953. Teoksessa *Åbo stads historiska museum. Årskrift* 20–21 (1956–1957). Åbo 1958, 74–89; Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoituslauseke 65, 1990, Pentti Zetterberg, Turun Itäisen Rantakadun/Tuomiokirkkosillan arkeologisen kaivausalueen rakennuslöydön (ns. Valosen D-rakennus) iänmääritys, dendrokronologiset ajoitukset FIT1801–FIT1814.

Kuva 3. Mikäli suurtorilta (a) lähteneet pääkadut olisi rakennettu samanaikaisesti, olisi asutus muodostunut niiden varille jo 1300-luvun alussa. Kuvaan on merkitty kaupungista ulos johtaneet kadut 1) Karjakatu (Fågatan), 2) Hämeenkatu (Tavastgatan), 3) Aninkaistenkatu ja 4) Linnantie (Slottsvägen). Lisäksi karttaan on merkitty mahdollisesti 1300-luvulla rakennetut kadut 5) Kirkkokatu (Kyrkogatan), 6) Luostarin välikatu (Klostermellangatan), 7) Jokikatu (Ågatan), 8) Luostarin alakatujokikatu (Klosternedergatan/ågatan) ja 9) Raatihuoneenkatu (Rådstugugatan), jotka ovat johtaneet tuomiokirkolle, luostarille, Pyhän Nikolauksen kiltatalolle ja kirkon lounaispuolella sijainneelle suurikokoiselle rakennukselle. Ruudutettu alue kuvaa 1300-luvun alkupuolella asutettua kaupunkialuetta. Kaupungin etelä-lounaisosassa sijainnut dominikaanikonventin alue on merkitty vastaavasti, vaikka sen varhaisimmasta vaiheesta Kaskenmäessä ei ole luotettavaa tietoa. Konventin ja nykyisen Aboa Vetus & Ars Nova -museon alueen välisestä asutuksesta ei ole saatu toistaiseksi 1300-luvun alkupuolelle viittaavaa todistusaineistoa. Tämä alue on merkitty kuvaan viivoitettuna. Kartan kuva: TMK/Pekka Kujanpää.

nikonventtiin.³⁵ Sen rakentamisen ajankohtaa ei ole pystytty määrittämään, mutta katujen synty- mistä koskevan teorian perusteella konventti on voitu rakentaa Kaskenmäkeen jo 1300-luvun alussa. Torin kulmalta luostarille päin lähtenyt

35. Dominikaanikonventista on käytetty vanhemmassa tutkimuksessa usein nimitystä luostari. Tässä artikkelissa käytetyllä konventti-termillä tarkoitetaan dominikaanijärjestön perustamaa fyysistä rakennuskokonaisuutta, johon heidän toimintansa Turussa keskittyi.

katulinjaus, Raatihuoneenkatu, on päätynyt puolestaan alueelle, mistä on löydetty suurikokoisen, Pyhän Nikolauksen kiltataloksi tulkitun kivitalon jäännöksiä. Ensimmäinen maininta kiltasta on vuodelta 1355,³⁶ mutta kilta on voitu rakentaa jo vuosisadan alussa, jolloin myös sinne johtava Raatihuoneenkatu olisi ilmaantunut kaupunkikuvaan. (Kuva 3) Kivirakennuksen jäännökset ajoittunevat kuitenkin 1300-luvun alkua nuoremiksi.

Torikeskeistä katujen syntyteoriaa vahvistaa myös se seikka, että katujen nimet vaihtuvat Suurtorilta katsoen. Aiemmin on tosin arveltu, että Aurajoen itärantaa pitkin kulkenut katu on keskiajalla tunnettu vain Jokikadun nimellä. Vasta uudelle ajalle tultaessa katu olisi identifioitu kahdella eri nimellä siten, että Suurtorin pohjoispuolella nimenä olisi ollut Kirkon jokikatu ja torin eteläpuolella katu olisi jatkunut Luostarin jokikatuna. Tätä on perusteltu sillä, että Jokikatu esiintyy asiakirjoissa jo keskiajalla (1500-luvun alussa), mutta sitä vastoin Luostarin jokikatu esiintyy kirjallisissa dokumenteissa vasta 1600-luvulta lähtien.³⁷ Säilyneiden keskiaikaisen dokumenttien perusteella ei mielestäni voida kuitenkaan tehdä tällaista johtopäätöstä.

Torikeskeisen katuverkoston syntyteorian soveltaminen Turkuun asettaa myös kaupungin asuttamisen uuteen tarkasteluun. Mikäli torilta säteittäin lähteneet kadut olisi tehty suunnitelmallisesti ja suurin piirtein samanaikaisesti kaupungin ensimmäisinä vuosina, se tarkoittaisi myös sitä, että näiden katujen varsia olisi ryhdytty asuttamaan samaan aikaan. Tämän mukaan varhaisin Turku olisi 1300-luvun alussa ulottunut pituussuunnassaan tuomiokirkolta nykyisen Aboa Vetus & Ars Nova -museon alueelle ja jatkunut siitä mahdollisesti vielä Kaskenmäessä sijainneeseen Pyhän Olavin konventtiin asti. Toki katujen pituutta on voitu jatkaa asutuksen laajentumisen myötä. Museoalueen ja konventin välisellä alueella on tehty pienimuotoisia kaivauksia vuosina 2011, 2013 ja 2014. Näissä Aurajoen rannalla ja Rettiginrinteen kohdalla teh-

dyissä kaivauksissa ei ole löydetty todisteita siitä, että alue olisi asutettu ennen 1360-lukua.³⁸ Aboa Vetus & Ars Nova -museon alueen varhaisimmat asutukseen liittyvät todisteet ajoittuvat sitä vastoin 1200-luvun lopulle ja 1300-luvun alkuaan.³⁹ Kaupungin varhaisimman asutuksen laajuuden selvittämisessä olisikin olennaista tutkia, mihin asti konventille johtaneet kadut on 1300-luvun alussa rakennettu ja onko Pyhän Olavin dominikaanikonventti sijainnut niiden päässä jo 1300-luvun alussa. (Kuva 3) Leveys suunnassa asutus olisi ulottunut Aurajoen itärannalta Hämeenkadun ja Raatihuoneenkadun linjaukselle asti. Arkeologiset todisteet eivät ole toistaiseksi ainakaan ristiriidassa tämän tulkinnan kanssa, mutta todisteiden määrä on toistaiseksi tältä osin vähäinen.

Pohdintaa katujen paikallistamisesta

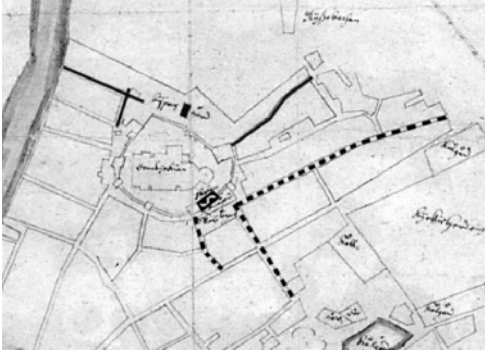
Turun keskiaikaisia katuja on pyritty paikallistamaan niiden tunnetun historian ja nimien perusteella. Mikäli kadun nimi on sisältänyt viittauksen kaupunkitopografiseen kohteeseen tai kirkolliseen laitokseen, voidaan olettaa, että katu on sijainnut joko sen varrella tai johtanut kyseiseen kohteeseen. (Kuva 1) Esimerkiksi Teinikatu ja Koulutuvankatu ovat sijainneet todennäköisesti Kirkkokorttelissa Katedraalikulouluun tuntumassa tuomiokirkon itä-kaakkoispuolella, jonne koulurakennus on 1630-luvulla merkitty. (Kuva 4) Koulun sijainti on todennäköisesti ollut sama kuin keskiajalla, sillä tuomiokirkon ympärismuurin rakentamisen yhteydessä – todennä-

36. Gardberg 1971, 294–295; Kuujo 1981, 58, 194; Oscar Nikula, *Turun kaupungin historia 1521–1600*. Ensimmäinen nide. Turku 1987, 94.

37. Ruuth 1909, 72; Pihlman & Kostet 1986, 60–61.

38. Pihlman et al. 2014. Rettiginrinteen kaivauksia koskeva raportti on tämän artikkelin käsikirjoituksen valmistuessa vielä kesken. Alustavat tiedot kaivausten tuloksista on julkaistu Varsinais-Suomen kulttuuriperintöblogissa, <http://kulperi.blogspot.fi/2014/07/rettiginrinteen-arkeologiset-kaivaukset.html> (5.4.2015).

39. Seppänen 2012, 940–941.

Kuva 4. Katedraalikoulu on sijainnut viimeistään vuoden 1443 palon jälkeen tuomiokirkon kaakkoispuolella ja todennäköisesti uuden ajan alun lähteistä tunnetut Teinikatu ja Koulutuvankatu ovat sijainneet sen läheisyydessä. Sekä koulu että edellä mainittujen katujen vaihtoehtoiset sijainnit on merkitty Gangiuksen kartalle pisteviivituksella ja -rasteroinnilla. Tuomiokirkon pohjoispuolella on sijainnut viimeistään 1400-luvun alkupuolelta lähtien piispallinen residenssi, jonka läheisyydessä ovat puolestaan sijainneet siihen viittaavat kadut Piispankatu (*Biskopsgatan*), Piispankuja (*Biskopsgränden*) ja Piispanpoikkikatu (*Biskopstvärgatan*). Katujen mahdolliset linjaukset on merkitty yhtenäisellä viivalla. Keskiajalla nämä kadut ovat voineet noudattaa myös muita linjauksia, joita 1600-luvun alussa ei ole enää ollut olemassa. Kartan kuva: TMK/Pekka Kujanpää.

köisesti vuoden 1464 palon jälkeen – katedraalikoulu liitettiin osaksi kirkkoa ympäröivää muuria.⁴⁰ Varhaisimman koulurakennuksen ikää ja sijaintia ei ole pystytty todistamaan, mutta todennäköisesti koulu on sijainnut tällä paikalla viimeistään vuoden 1443 palon jälkeen.⁴¹ Tällöin palaneiden puurakennusten tilalle raivattiin tilaa koulun edustalle tehdylle Koulutorille.⁴² (Kuva 4)

Uuden ajan alun lähteissä mainitut Piispankatu, Piispankuja ja Piispanpoikkikatu lienevät sijainneet piispallisen residenssin läheisyydessä. Jo tuomiokirkon ensimmäisen rakennusvaiheen aikana, 1200–1300-lukujen taitteessa, piispalla on ajateltu olleen Turussa eräänlainen ”kaupunkitalo” tai ”kirkkokortteeri”. Sen on arveltu sijainneen Aurajoen länsipuolella, minne piispalle olisi rakennettu tukikohta tuomiokirkon rakentamisen ajaksi.⁴³ Tästä rakennuksesta ei ole kuiten-

kaan olemassa mitään todisteita. Piispankronikan mukaan Turun piispanpalatsi rakennettiin piispa Maunu Tavastin aikana (1412–1450), mitä ennen piispat lienevät asuneet pääasiassa Koroisten, Kairisten tai Kuusiston kartanoissaan.⁴⁴ Piispanpalatsin keskiaikaisesta sijainnista kertoo ainoastaan keskiajan lopulta säilynyt tieto, jonka mukaan rakennus on mahdollisesti liitetty katetulla käytävällä ympärismuurissa sijaitsevaan kapitulintaloon, joka puolestaan on oletettavasti sijainnut tuomiokirkon pääkuorin koillispuolella.⁴⁵

Gangiuksen kaupunkimittauksessa piispanpalatsi on merkitty tuomiokirkon ympärismuurin pohjoispuolelle, nykyisen Tuomiokirkkokadun kohdalle. Alueella tehtiin maansiirtotöitä vuosina 1976–1977, joiden yhteydessä tältä paikalta löydettiin rakennuksen jäännöksiä. Havaintojen perusteella rakennuksessa on ollut kivistä muurattu kellari ja reilun metrin paksuinen kivijalka, minkä perusteella rakennuksen leveys on ollut noin kahdeksan metriä.⁴⁶ Ei kuitenkaan ole varmaa, että piispanpalatsi on sijainnut juuri sillä paikalla, mihin Gangius on sen 1600-luvulla piirtänyt, sillä paikalta löydetty rakenteet vaikuttavat aivan liian vaatimattomilta kuuluakseen

40. Kuujo 1981, 183; Pihlman & Kostet 1986, 36–37.

41. Kuujo 1981, 63. Kuujo mainitsee koulun sijaitsevan kirkon eteläpuolella, hän lienee kuitenkin tarkoittanut kirkon kaakkoispuolta.

42. Ainasoja et al. 2007; Saloranta 2007, 27.

43. Juhani Rinne, *Turun tuomiokirkko keskiaikana III. Turun tuomiokirkko hiippakunnan hallinnon elimenä*. Turku, 1952, 185; Pihlman & Kostet 1986, 41.

44. Gardberg 1971, 275–276; Kuujo 1981, 187–188.

45. Kuujo 1981, 188.

46. Heljä Brusila, Turun tuomiokirkon pohjois-koillispuolen rakennusjäännöksistä. Teoksessa Heljä Brusila et al. (toim.) *Historiallisen ajan arkeologia Suomessa. Den historiska tidens arkeologi i Finland*. Raportteja 6/Rapport 6. Turun maakuntamuseo 1984, 110–111; Heljä Brusila & Nina Lepokorpi, Uutta tietoa Turun tuomiokirkon pohjoispuolen maanalaisista rakennusjäännöksistä. Teoksessa *Turun kaupungin historiallinen museo. Åbo stads historiska museum. Vuosijulkaisu 1978–1979*. Turun kaupunki 1981, 24–27.

yhteen kaupungin mahtavimmista rakennuksista. Kyseessä voi kuitenkin olla yksi erillinen osa piispaallista residenssiä, jolloin varsinainen keskiaikainen piispanpalatsi olisi sijainnut aivan tämän rakennuksen lähellä. Ainoastaan parin metrin päästä tästä rakennuksesta onkin löydetty jäännöksiä huomattavan kokoisesta kivi- ja tiilirakennuksesta, joka ominaisuuksiltaan vastaa paremmin piispanpalatsiin liitettyjä attribuutteja. Alueen kaivauksista vastanneiden tutkijoiden mukaan rakennus on ollut paikallaan jo ennen kehämuurin rakentamista, joten kysymyksessä voisi olla piispa Maunu Tavastin rakennuttama piispanpalatsi.⁴⁷ Tämän perusteella Piispankatu, Piispankuja ja Piispanpoikkikatu ovat viimeistään 1400-luvun alkupuolelta lähtien sijainneet tuomiokirkon pohjoispuolella, mutta niiden tarkkaa sijaintia ei pystytä toistaiseksi määrittämään. (Kuva 4)

Uuden ajan alun lähteissä esiintyvät Pyhänhengenkuja, Pyhänhengenkatu ja Pyhänruumiinkuja ovat todennäköisesti sijainneet Pyhän Hengen ja Pyhän Ruumiin prebendojen läheisyydessä.⁴⁸ Kirjallisten lähteiden perusteella on päätelty, että useimmat prebendatalot ovat sijainneet Kirkkokorttelissa tuomiokirkon ympärillä, joen ja tuomiokirkon välisellä alueella, Kirkkokadun varrella ja nykyisen Akatemiantalon tienoilla.⁴⁹ Kiinteistöjä on kuitenkin vaikea paikallistaa olemassa olevien tietojen perusteella. Välttämättä arkeologistakaan ei olisi apua prebendojen sijainnin määrittämisessä, sillä pelkkien rakennusjäännösten perusteella on mahdotonta sanoa, onko kysymyksessä ollut papin virkatalo vai yksityisen porvarin asuintalo. Pyhänhengenkuja ja -katu ovat voineet sijaita myös keskiaikaisen Pyhän Hengen talon tai uuden ajan alussa rakennetun Pyhän Hengen kirkon läheisyydessä, joista ainakin viimeksi mainittu on sijainnut joen länsipuolella Aninkaisten korttelissa.⁵⁰

Katinhätä-nimisen kadun sijaintia on pyritty jäljittämään sanan etymologian sekä kaupunkitopografiaan liittyvän merkityksen perusteella. Nimen on katsottu viittaavan kissanhännän kaa-

revaan, kapeaan ja pitkään muotoon, mahdolliseen umpiperään tai kaupungin laitamalla sijainneeseen köyhän väestön asuttamaan alueeseen. Turussa Katinhännän on arveltu sijainneen Luostarikorttelissa, Pyhän Olavin dominikaanikonventin ja Aurajoen välisellä alueella. (Kuva 5) Ajatusta tukevat myös uudelta ajalta säilyneet tiedot alueen nimityksestä.⁵¹ Katinhätä on siten voinut merkitä joko yksittäistä katua tai aluetta kaupungin laidalla, mutta sen tarkempaa sijaintia ei Turusta säilyneiden todisteiden perusteella voi määrittää.

Uuden ajan lähteistä tunnetun Napaturunkadun on puolestaan ajateltu sijainneen kaupungin toisella reunalla, tuomiokirkon koillispuolella. Lähteiden perusteella katu on sijainnut Kirkkokorttelissa edellä mainitun piispankartanon

47. Brusila & Lepokorpi 1981, 19–24; Brusila 1984, 109–111. Rakennus on voinut olla myös Pappien talo, *Commune*, mutta tämä on rakennettu todennäköisesti vasta kehämuurin jälkeen.

48. Keskiajan Turku koskeissa tutkimuksissa on yleisesti käytetty *prebenda*-sanaa tarkoitettaessa alttaripappien eli prebendaattien virkataloja, joissa heillä oli asumisoikeus vastineena kyseiseen alttarisäätiöön eli prebendaan liittyvien tehtävien hoidosta.

49. Pihlman & Kostet 1986, 42–47.

50. Yksi tulkinta kirkollisten rakennusten sijainnista ks. Pihlman & Kostet 1986.

51. Katinhännän on katsottu johtuneen ruotsinkielisestä kadun päätä merkitsevästä sanasta *gatända* tai *gatans ända*, mistä se olisi taipunut suomen kieleen *katinhännäksi*. Carl von Bonsdorff, *Åbo stads historia under sjuttonde seklet*. Första bandet. Helsingfors 1894, 45–47; Juhani Kostet & Sanna Kupila, Keskusta-alueen nimistöä keskiajalta vuoteen 1830. Teoksessa Sanna Kupila & Marita Söderström (toim.) *Turun katuja ja toreja. Nimistöhistoriaa keskiajalta nykypäivään*. Turun Museokeskus 2011, 238. Teorian tekee kyseenalaiseksi se, että samankaltaisen kehityksen täytyy olettaa tapahtuneen spontaanisti ja samalla tavoin eri puolilla maata, sillä *Katinhätä*-nimisiä paikkoja tunnetaan niin kaupungeista kuin maaseudultaakin. On myös huomioitava, että *Katinhännän* kanssa samantyyppisiä nimiä on tavattu ja tavataan edelleenkin myös Ruotsista ja Virosta. Kirsi-Maria Nummila, *Katinhännästä katinhännille*. Erästä periferiaan viittaavasta nimityksestä. *Sananjalka* 52. *Suomen kielen seuran vuosikirja* (2010), 137, 139–141.

Kuva 5. J.W. Ruuthin tulkinnan pohjalta tehty mittapiirros 1500-luvun Turusta asemituna 1900-luvun Turku esittäväälle kartalle. Ympäriöy alue vasemmalla osoittaa Ruuthin tulkinnan kaupungin reuna-alueelle mahdollisesti paikannettavan Katinhännän sijainnista. Ruuthin mukaan Napaturku on sijainnut kaupungin toisella laidalla Kirkkokorttelin reunalla. Kuva: Kuujo 1981, 189.

läheisyydessä, mihin J. W. Ruuth on Napaturun sijoittanut keskiajan lopun Turku kuvaavassa rekonstruktiopiirroksessa. (Kuva 5) Kadun sijaintia on tarkasteltu myös sanaan sisältyvän merkityksen perusteella. Ruuth on yhdistänyt nanaan sanaan *näbb*, joka keskiajalla on esiintynyt puolustusellisissa nimissä. Tämän mukaan Napaturku olisi voinut merkitä pientä kumpua, minkä vuoksi Ruuth on sijoittanut kadun Kirkkokorttelin koillispuolella sijainneen Ryssänmäen juurelle.⁵² Joissakin tutkimuksissa Napaturun on arveltu merkinneen keskeistä paikkaa, jonka ympärille kaupunki olisi kasvanut. Tämän tulkinnan on katsottu puolustavan kadun sijain-

tia Kirkkokorttelissa.⁵³ Tällöin se ei olisi kuitenkaan voinut sijaita Ruuthin osoittamassa kohdassa, sillä keskiajalla alue on ollut kaupungin laita-alueita. Juhani Rinteen mukaan Napaturulla ei olisi mitään tekemistä Turun kaupungin perustamisen kanssa, vaan se olisi jollekin

52. Gardbergin mukaan (1971, 277) tulkinnan *näbb*- jana -sanojen yhteenkuuluvuudesta on esittänyt Dahlström, joka puolestaan ilmoittaa tulkinnan takana olleen alun perin J.W. Ruuth, mutta ei mainitse kuitenkaan alkuperäistä lähdettä. Svante Dahlström, *Promenader II*. Åbo 1960, 46.

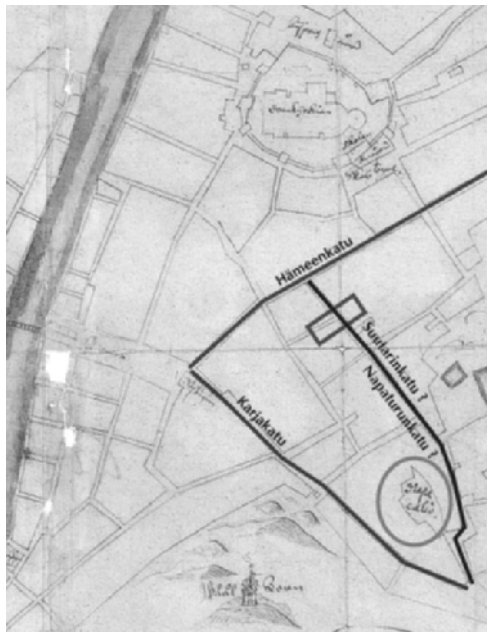
53. Dahlström 1960, 44, 47; Gardberg 1971, 277.

alueelle annettu halventava liikanimi,⁵⁴ mikä viittäisi puolestaan siihen, että nimi ja katu eivät liittyisikään Kirkkokortteliin.

Muita kortteleita tarkasteltaessa havaitaan, että Gadolinin kartassa Mätäjärven korttelin alueelle on merkitty Napacalio-niminen asutuksen ympäröimä kumpare.⁵⁵ Viipurista Turkuun tullut tie on haarautunut Napakallion kaakkoispuolella siten, että sen toinen haara, Karjakatu, on johtanut Suurtorille. Sen toinen haara on kulkenut kalliokumpareen koillispuolelta Mätäjärven korttelin halki ja yhtynyt Suurtorille johtaneeseen Hämeenkatuun. Kadun kohdalla tehtiin vuoden 1998 kaivauksissa havaintoja useammista päällekkäisistä katupinnoista, joista vanhimmat ajoittuvat 1300-luvun loppupuolelle.⁵⁶ Kartan perusteella on mahdollista, että keskiajalla, ennen asutuksen leviämistä tuomiokirkon koillispuolelle, tämä katu olisi jossakin vaiheessa ollut tunnettu Napaturun nimellä – onhan katu johtanut aivan kaupungin napaan, torin ja tuomiokirkon väliselle ydinalueelle. (Kuva 6)

Vuoden 1998 kaivauksissa paljastuneella kadulla on toki monia muitakin nimivaihtoehtoja. Yksi tällainen on Suutarinkatu (*Skomakargatan*), jota Turusta ei lähteiden perusteella tunneta, mutta joka on ollut yleinen kadunnimi keskiajan kaupungeissa. Esimerkiksi Tukholmassa se on ollut yksi kaupungin keskeisimpiä katuja 1200-luvulla.⁵⁷ Åbo Akademin päärakennuksen tontin kaivauksissa löytyneen aineiston perusteella alueella on 1300-luvulla ollut suutarin toimintaa. Nimi on voinut vaihtua 1430-luvun jälkeen, jolloin ainakaan tällä alueella ei todistettavasti ole asunut enää suutaria.⁵⁸ (Kuva 6)

Kuva 6. Mielenkiintoisen näkökulman Napaturun tulkinnalle tarjoaa Gangiuksen kartta, missä Mätäjärven korttelissa sijainneen kumpareen nimeksi on kirjoitettu Napacalio. Mahdollisesti tämä Napakallion vieritse kulkenut ja keskelle Turkuu päättynyt katu on jossakin vaiheessa voinut olla nimeltään Napaturunkatu. Kadun nimi on voinut jossakin vaiheessa olla joltakin osin myös Suutarinkatukin, sillä sen varrella on asunut ainakin 1300-luvulla ammattisuutari. Katulinjausta on saatu esille Åbo Akademin päärakennuksen tontin kaivauksissa, joka on merkitty kuvaan neliöllä. Napacalion sijainti on merkitty karttaan ympyrällä. Kartan kuva: TMK/Pekka Kujanpää.

Kauppiaskatu ja *Kinhäste/hestegatan* mainitaan keskiajan lähteessä, jonka mukaan ne olisivat sijainneet pituussuuntaisesti vierekkäin.⁵⁹ Yhden tulkinnan kadut olisivat sijainneet Kirkkokorttelissa.⁶⁰ (Kuva 1) Keskiajan Tukholmassa *Kinhästegata* on sijainnut poikittain *Köpmansga-*

54. Juhani Rinne, Turun kaupungin perustamisesta. *Turun historiallinen arkisto X*. Turun historiallinen yhdistys 1948, 38–39.

55. FM Veli-Pekka Toropainen (suullinen tiedonanto 22.12.2010) on vahvistanut karttaan kirjoitetun nimen olevan Napacalio eikä Rapacalio, kuten aiemmissa yhteyksissä on esitetty. Ks. esim. Pihlman & Kostet 1986, 23.

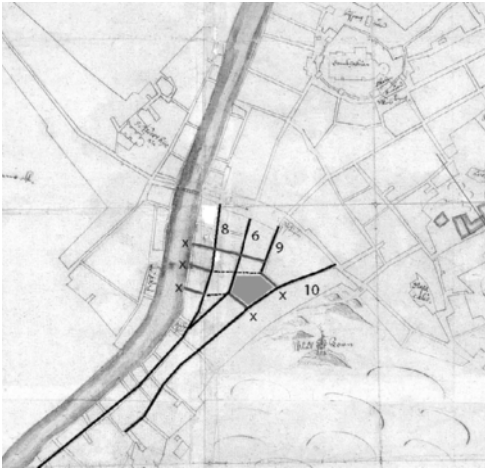
56. Seppänen 2012, 357–359, 369–373, 394–396, 461–465, 473–476, 923.

57. Ferenius 2002, 65.

58. Seppänen 2012, 924.

59. Hausen 1928, FMU IV 3470: ”1471, den 20 maj (feria secunda post festum Erici regis et martiris), upplåter Anna, Ravald Swrepäs hustru, i Åbo” jämte sin son herr Olaff Surepe inför borgmästare och råd i Stockholm åt Dannell Biörssen ett stenhus, med 2 bodar och en kallare samt en trädgård, beläget mellan Köpmans- och Kinhestegatorna, samt erkänner att köpeskillingen blivit till fullo erlagd.”

60. Pihlman & Kostet 1986, 60–62, kartta 13.

Kuva 7. Kuva esittää uutta tulkintaa keskiaikaisten Kauppiaskadun ja KINHÄSTEL(HESTE)GATANIN sijainnista. Tämän mukaan kadut olisivat sijainneet kauppiaiden kiltatalona toimineen Pyhän Nikolauksen killan läheisyydessä. Kadut ovat sijainneet mahdollisesti samansuuntaisesti, sillä lähteessä mainitun kivitalon on ilmoitettu sijainneen katujen välissä. Ympyrällä on merkitty oletettu killan paikka ja x-kirjaimella ne Luostarin jokikadun, välikadun ja yläkadun poikkikadut, joista kaksi olisi voinut olla Kauppiaskatu ja KINHÄSTEGATAN. Katkoviivoilla on merkitty mahdolliset linjaukset, jotka tonttien yhdistämisen myötä ovat voineet 1600-luvulle tultaessa jo kadota. Kartan kuva: TMK/Pekka Kujanpää.

taniin (Kauppiaskatuun) nähden.⁶¹ Kadunnimen on arveltu viittaavan siihen, että sen varrella olisivat sijainneet kuninkaan hevostallit. Toisen näkemyksen mukaan *Kinhäst* viittaa korvapuustiin⁶², ja katu olisi saanut nimensä jonkin tällä liikanimellä tunnetun henkilön mukaan. Kolmannen – ja mielestäni todennäköisimmän – tulkinnan mukaan nimen on katsottu saaneen alkunsa kauppiaiden killan säännöstä, jonka mukaan killassa annettu korvapuusti johtaa sakkoihin. Sen perusteella *Kinhästegata* olisi sijainnut kauppiaiden kiltatalon yhteydessä.⁶³ Tämän tulkinnan mukaan Kauppiaskatu ja *Kinhästegata* olisivat sijainneet Turussa kauppiaiden kiltana toimineen Pyhän Nikolauksen killan lähellä, Luostarikorttelissa.⁶⁴ (Kuva 7)

Luonnollisesti kiltatalon sekä muidenkin rakennusten ja katujen paikantamiseen Turun

keskiaikaisessa kaupunkitopografiassa liittyy useita epävarmuustekijöitä. Tässä artikkelissa esittämäni ajatukset ja tulkinnat on tarkoitettu-kin ensisijaisesti Turun keskiaikaisen katuverkon tutkimukseen liittyvän keskustelun aineksiksi, jota tulevissa kaivauksissa esille saatatav todisteet toivon mukaan rakentavat vankemmalle pohjalle.

Abstract: Streets and city planning in the medieval Turku

The article offers an overview of the historical and archaeological evidence of the medieval streets and squares of Turku and discusses the relationship between streets, city planning and the earliest settlement of the town. The author demonstrates that the town was founded according to a systematic plan at the beginning of the 14th century. The central point of the plan, as well as the starting point of the first street network, was Great market square, from where the streets reached the most important buildings and destinations of the town. Since the early 20th century researchers have placed the medieval streets on the oldest map of Turku from the 1630s on the basis of the information provided by historical sources and the relationship between the names, buildings and topographical features. The article exposes established representations for discussion and reinterpretation as well as giving some of the streets alternative locations.

Keywords: Turku, Finland, Middle Ages, urban history, archaeology, street network

61. Hildebrand et al. *Gamla Stockholm. Stockholm under medeltiden och vasatiden. Kort framställning, jemte förare genom gamla Stockholm*. Kungl.boktryckeriet, P. A. Norstedt & Söner 1897, 17.

62. Svenska Akademiens ordbok, <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> ks. kind-häst (5.4.2015).

63. Fredrik Ulrik Wrangel, *Stockholmiana I–IV*. 1912, 71, <http://runeberg.org/wrangsto/0085.html> (5.4.2015).

64. Pyhän Nikolauksen killan sijainnista ks. Ruuth 1909, 94–98; Gardberg 1971, 294–295; Kuujo 1981, 194; Pihlman & Kostet 1986, 54–55; Seppänen 2012, 748. – *Nyt julkaistu Liisa Seppäsen artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*